

KELTÁK A MÁTRA VIDÉKÉN

TANKÓ KÁROLY¹

A Mátra vidéke különösen gazdag késő vaskori régészeti leletekben. A szórványos adatok gyakorisága mellett az első nagyobb temetőfeltárára az 1950-es években Mátraszőlős határában került sor. Ugyanakkor az ezredfordulót követő jelentős ipari és közérdekű beruházások hozadékaként jelentősen gyarapodott az ismert lelőhelyek száma e térségben. A nagyszámú telepfeltárással mellett a Ludas és Gyöngyös határában feltárt késő vaskori temetők a kelta leletek korábban nem ismert gazdagságát tárják elénk, és egyedülálló lehetőséget biztosítanak a kelta társadalom összetételének, szokásainak és életmódjának vizsgálatára.

1. kép: Mátraalja (fotó: Farkas Gábor)

A Mátra az Északi-középhegység vulkáni eredetű tagja, amelyet nyugatról a Cserháttól a Zagyva, kelet felől a Bükk-hegységtől pedig a Tarna völgye választ el. Ezen a nagyjából 25 x 50 km-es területen található a mai Magyarország két legmagasabb hegycsúcsa (Kékes 1014 m és Galya-tető 965 m), valamint földrajzi helyzetéből és felszínének tagoltságából adódóan rendkívül változatos, mozaikszerű mikroklíma jellemző rá (1. kép).

Régóta ismert tény, hogy Északkelet-Magyarország, azon belül pedig a Mátra vidéke különösen gazdag késő vaskori régészeti leletekben. Alig van olyan jelenkori település, amelynek közigazgatási területén ne kerülnének elő kelta leletek, temetkezések.²

¹ MTA-ELTE Interdiszciplináris Régészettudományi Kutatócsoport

² Hunyadi, Ilona: Kelták a Kárpát-medencében. Leletanyag. *Régészeti Füzetek* 2 (1957) 161–175; Patay, Pál: Újabb kőkori és kelta leletek Nógrádkövesden és a Nógrádi dombvidéken. *ArchÉrt* 83 (1956) 186–191; Hellebrandt, Magdolna: Celtic Finds from Northern Hungary. In: Kovács, Tibor – F. Petres, Éva – Szabó, Miklós (eds.): *Corpus of Celtic Finds in Hungary* 3. Budapest 1999, 147–182; Almássy, Katalin: Vázlat a nógrádi dombvidék kelta településtörténetéhez. In: Guba, Szilvia – Tankó, Károly (eds.): „Régről kell kezdenünk...”. *Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére*. Szécsény 2010, 195–203. *NyJAMÉ* 54 (2012) 71–215.

Tankó Károly • Kelták a Mátra vidékén

A számos szórványos adat mellett az első nagyobb temetőfeltárást 1957–1958 között Mátraszőlős határában, a 21-es számú főút építései során a Királydomb nevű lelőhelyen Patay Pál 63 sírt mentett meg, amelyből egy csontvázas, a többi hamvasztásos temetkezés volt. A magyar régészet régi adósságát törlesztette, amikor az előkerült leletek a közelmúltban publikálásra kerültek.³ Az feltárt sírok leletanyaga kétségtelenül jelentős, bár a részletes tudományos elemzés a mai napig nem készült el, de fontos adatokkal szolgál a térség késő vaskorának mélyreható megismeréséhez.

A temető szomszédságában Vaday Andrea 2003-ban késő vaskori településrészletet tárt fel. A sírokkal azonos korú épületekből szinte kizárólag kerámiatöredékek kerültek elő. A települési kerámiaanyag a magyar Alföld szkíta jellegű anyagi kultúrájának hagyományait és a nyugat felől érkező kelta népesség fazekas tradícióit együttesen tükrözi.⁴ Ez azonban nem példa nélküli, mivel Kelet-Magyarországon a Sajó völgyében fekvő Sajópetrin, valamint a Tisza partján feltárt Polgáron a települési kerámiaanyagban a szkíta és a kelta népesség együttéléséből adódó kulturális kettősség már korábban kimutatásra került.⁵ A szerencsés leletkörülményeknek köszönhetően a kelta-szkíta együttélés és kulturális keveredés Mátraszőlős esetében a Mátra lábainál, a Zagyva völgyében is igazolható.⁶

Fontos momentum volt a Mátraalja késő vaskori társadalmi viszonyainak rekonstruálásában a Ludason feltárt kelta temetőnek (2. kép) az Eötvös Loránd Tudományegyetem vaskori kutatási programja keretében való feldolgozása és tudományos publikálása.⁷ A lelőhely nemzetközi jelentőségét nem csupán az előkerült leletanyag, hanem annak modern ásatási módszerekkel, több tudományág bevonásával végzett, teljességre törekvő feldolgozása adja. A 82 síros nekropoliszt – Mátraszőlőshöz hasonlóan – túlnyomórészt hamvasztásos temetkezések alkották, a csontvázas sírok száma mindössze öt volt. A hagyományos tipokronológiai és a kombinációstatisztikai (szériációs) vizsgálatok alapján a birituális temető használata a Kr. e. 4. század végétől a 2. század elejéig tartó időszakra, a régészeti kronológia szerint a La Tène B2a-B2b-C1 fázisokra tehető (Gebhard féle 4-5-6 horizontok).⁸ Más tekintetben a temető szerkezetének vizsgálata nagyban hozzájárult a kelta katonai elit társadalmi helyzetére vonatkozó ismereteinkhez. Ludas esetében hat temetkezési csoportot lehetett megkülönböztetni, ahol a sírmező központi részén a közösség legelőkelőbb tagjai, a pajzsos, karddal és lándzsával felfegyverzett harcosok találhatók. Ezek körül félkörben elhelyezkedve a tehetősebb női és gyereksírok, a fegyveres klientúra és a szegényes mellékletű temetkezési csoportok helyezkedtek el. A temető közepén feltárt gazdag harcos fegyverzete mellett a különleges áttört díszű bronz karperec és

2. kép: Temetőfeltárást Ludason (fotó: Farkas Gábor)

³ Patay, Pál: Celtic finds in the mountainous region of Northern Hungary. *ActaArchHung* 24 (1972) 353–358. Almássy, Katalin: A Mátraszőlős-királydombi kelta temető I.

⁴ Tankó, Károly – Vaday, Andrea: Késő bronzkori és késő vaskori települetek Mátraszőlős-Királydombról. In: Guba, Szilvia – Tankó, Károly (eds.): „Régről kell kezdenünk...”. *Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére.* Szécsény 2010, 137–157.

⁵ Szabó, Miklós – Tankó, Károly – Szabó, Dániel Le mobilier céramique. In: Szabó, M., (ed.), *L’habitat de l’époque de La Tène à Sajópetri – Hosszú-dűlő.* Budapest 2007, 229–252; Szabó, Miklós – Czajlik, Zoltán – Tankó, Károly – Timár, Lőrinc: Polgár 1: l’habitat du second Âge du Fer (IIIe siècle av. J-Chr). *ActaArchHung* 59 (2008) 183–223.

⁶ Tankó, Károly: La Tène ceramic technology and typology of settlement assemblages in Northeast Hungary. In: Berecki Sándor (ed.) *Iron Age Communities in the Carpathian Basin: Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș.* Cluj-Napoca 2010, 321–332.

⁷ Szabó, Miklós (dir.) – Tankó, Károly (ass.) – Czajlik, Zoltán (ass.): *La nécropole celtique à Ludas-Varjú-dűlő.* Budapest 2012.

⁸ Szabó, Miklós – Tankó, Károly: La nécropole celtique à Ludas-Varjú-dűlő. In: Szabó, Miklós (dir.) – Tankó, Károly (ass.) / Czajlik, Zoltán (ass.): *La nécropole celtique à Ludas-Varjú-dűlő.* Budapest 2012, 141–149.

Tankó Károly • Kelták a Mátra vidékén

aranygyűrű az elhunyt kiemelt társadalmi rangját szimbolizálta.⁹

A fegyverek és ékszerek mellett a ludasi sírokból nagyszámú kerámia került elő. Ezek elsődlegesen a temetkezési rítushoz kapcsolódó étel- és italmelléklet elhelyezésre szolgáltak, vagyis vizsgálatukból a kelták temetkezési szokásaira következtethetünk. A sírkerámiát általában a temetkezés egy jól körülhatárolható zónájában helyezték el. A kerámiamellékletek mennyiségi és tipológiai megoszlása alapján megállapítható, hogy a sírokból általános volt a három alaptípusból álló (fazék, csupor és tál) mellékletadás szokása, amely korábban már más temetőben is megfigyelhető volt.¹⁰ Ugyanakkor Ludason egy jól körülhatárolható sírsoportnál szembeeső a nagyszámú sírkerámia (5–7 db) jelenléte. Ezekben az együttesekben a három alaptípus (fazék, csupor és tál) mellett más edények (pl. egyfülű bögre, kézzel formált edény, fésűs díszű grafitos szitula) is vannak, tehát megtalálható az ún. nagy edénykészlet (3. kép). Amennyiben azonban az agyagedények számát a többi sírmelléklettel, valamint az étel áldozatra ugyancsak közvetlen bizonyítékot jelentő állatsontok mennyiségével összehasonlítjuk, olyan képet kapunk, amelyben szabályszerűség nem mutatható ki.¹¹

A ludasi sírkerámia 98%-a korongon készült, de néhány esetben kézzel formált hordóforma edényt vagy kúpos tálat helyeztek a sírba. Az utóbbiak helyi, kora vaskori hagyományt követnek, jelezve a nyugatról érkezett kelták (La Tène-kultúra) és a helyi, szkíta kori népesség (Vekerzug-kultúra) keveredését, illetve együttélését.¹² Ugyanakkor ezen a területen tehát még további vizsgálatok szükségesek, amelyre jó lehetőséget szolgáltat és a ludasihoz hasonló eredményeket ígér a Sajópetri mellett 2004–2006-ban feltárt 90 síros nekropolisz folyamatban lévő feldolgozása.¹³

2016-ban egy ipari beruházáshoz kapcsolódó megelőző feltáráson leletekben gazdag késő vaskori temetkezések kerültek napvilágra Gyöngyös határában. A

3. kép: Sírkerámiák a Ludas 1051. temetkezésben
(fotó: Farkas Gábor)

4. kép: Vasfegyverek a Gyöngyös 186. temetkezésben
(fotó: Tankó Károly)

⁹ Szabó-Tankó 2012, 147–149; Szabó, Miklós: Kelták Magyarországon. In: Szabó, Miklós – Borhy, László: *Magyarország története az ókorban: Kelták és rómaiak*. Bibliotheca Archaeologica 4. Budapest 2015, 42–43.

¹⁰ Bujna, Jozef: Die latènezeitliche Gräberfeld bei Dubník. II. Analyse und Auswertung. *SlovArch* 39 (1991) 221–255.

¹¹ Szabó-Tankó 2012, 138–140.

¹² A szerző kutatómunkáját és a jelen cikkben való közreműködését az MTA-ELTE interdiszciplináris Régészettudományi Kutatócsoport és az MTA Bolyai János Tudományos Ösztöndíja támogatta.

¹³ Szabó, Miklós: La Tène-kori temető Sajópetri határában. La Tène period cemetery at Sajópetri. *Régészeti Kutatások Magyarországon – Archaeological Investigation in Hungary* 2005 (2006) 61–71.

5. kép: Hajlított vaskard a restaurálást követően a Gyöngyös 59. sírból (fotó: Horváth Nándor)

6. kép: Gazdagon ékszerezett nő boka- és karperecekkal a gyöngyösi 191. sírban (fotó: Tankó Károly)

lelőhely az egri Dobó István Múzeum és az ELTE Régészettudományi Intézetének együttműködésében került feltárássra. A 154 temetkezésből előkerült több mint 2000 lelet a Kr. e. 3–2. században a Mátra előterében megtelepedett keltákhoz köthető. Rítus tekintetében 125 hamvasztásos, 19 csontvázás és 2 szimbolikus temetkezés volt. Utóbbiak hamvakat nem, csak a gödör közepén egy kupacban elhelyezett vasfegyvereket tartalmaztak (4. kép). A csontvázás rítusú sírok esetében általános volt a halott háton, nyújtott helyzetben való elhelyezése. A hamvasztásos emberi maradványok elhelyezésében ugyanakkor többféle rítust lehetett megkülönböztetni. Az égett csontok leggyakrabban a sírgödör alján egy kupacban, néhány esetben pedig urnában voltak. Elvértve az is előfordult, hogy a kalcinált csontok a sír betöltésében elszórva kerültek elő. A sírokból élénk táruló kép erősen militáns népekre utal, mivel a sírmellékletek között – Mátraszőlőshöz és Ludashoz hasonlóan – nagy számban fordultak elő fegyverek: kardok (5. kép), pajzsok és lándzsák. A fegyveres férfi sírok mellett gazdagon ékszerezett női temetkezések is napvilágra kerültek (6. kép), bennük a kelta nők jellegzetes viseleti elemeivel: fibulákkal, kar- és bokaperecekkel (7. kép), valamint különböző láncokkal.¹⁴

A fentieket összefoglalva kijelenthetjük, hogy amennyiben az 1950-es években az akkori lehetőségekhez mérten kellő alapossággal feltárt mátraszőlősi temető az ásatást követően rövidesen publikálásra került volna, akkor jelentős tudományos előrelépést hozhatott volna a Mátra-vidék vaskorának jobb megismerésében. Az ezredfordulót követően napvilágra került mátraszőlősi teleprészlet alapján ma már tudjuk, hogy az Észak-Alföld késő vaskori településeihez hasonlóan a Mátra nyugati lábainál is jelentős szkíta és kelta

¹⁴ Tankó, Károly – Tóth, Zoltán – Rupnik, László – Czajlik, Zoltán – Pusztai, Sándor: Short report on the archaeological research of the Late Iron Age cemetery at Gyöngyös. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös Nominatae* Ser. 3, No. 4 (2016) 307–324.

7. kép: Bronz hólyagos bokaperec a Gyöngyös 43. temetkezéséből (fotó: Pál Szidónia)

8. kép: A Gyöngyös 73. harcos sír 3D fotogrammetriai rekonstrukciója (készítette: Rupnik László)

népesség együttélésével, valamint kulturális keveredésével számolhatunk. Ludason a modern ásatási módszerekkel teljességre törekvően feltárt, részletesen dokumentált és interdiszciplináris eljárásokkal vizsgált nekropolisz átfogó képet nyújtott egy adott kelta közösség temetkezési szokásiról, viseletéről, és ennek köszönhetően ma már többet tudunk a késő vaskori társadalmi viszonyokról is. Ezen túlmenően a 2016-ban feltárt gyöngyösi temető már most több tekintetben előrelépést jelent a korábbi tudományos eredményekhez képest. Egyrészt északkelet-magyarországi viszonylatban minden korábbinál nagyobb sírszám és leletmennyiség került elő, másrészt a kutatási módszerek fejlődésének köszönhetően olyan eljárások használata vált lehetővé, mint például a magnetométeres felmérés, a dróneszközök, valamint a 3D fotogrammetriai dokumentáció alkalmazása (8. kép). Az ilyen módon rendelkezésre álló információk mennyisége és minősége jelentős tudományos eredményeket, azaz a Mátra-vidék kelta korának mélyrehatóbb megismerésének lehetőségét vetíti előre.

AJÁNLOTT IRODALOM:

SZABÓ, MIKLÓS

Kelták Magyarországon. In: Szabó, Miklós – Borhy, László: *Magyarország története az ókorban: Kelták és rómaiak*. Bibliotheca Archaeologica 4. Budapest 2015.

SZABÓ, MIKLÓS (DIR.) – TANKÓ, KÁROLY (ASS.) – CZAJLIK, ZOLTÁN (ASS.)

La nécropole celtique à Ludas-Varjú-dűlő. Budapest 2012.

TANKÓ, KÁROLY – TÓTH, ZOLTÁN – RUPNIK, LÁSZLÓ – CZAJLIK, ZOLTÁN – PUSZTA, SÁNDOR

Short report on the archaeological research of the Late Iron Age cemetery at Gyöngyös. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös Nominatae* Ser. 3, No. 4 (2016) 307–324.